

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ ДИТИНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С.РУСОВОЇ

У статті розглядаються погляди українського педагога С.Русової на проблему формування естетичного досвіду дитини як невід'ємної частини її життєвого досвіду. Характеризуються шляхи його актуалізації та використання у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: *досвід, естетичний досвід, естетичне виховання, естетичні почуття*

Основою системних перетворень в освіті є орієнтація на розвиток особистості, її духовних потреб, творчого потенціалу. Наразі важливого значення набуває проблема формування індивідуальних якостей дитини, зокрема естетичного досвіду, який спонукає до особистісного переживання явищ дійсності, допомагає усвідомленню її розмаїття, забезпечує сприймання й осмислення загальнолюдських цінностей, втілених у мистецтві.

Проблема формування досвіду людини ґрунтовно досліджувалася представниками різних галузей знань: філософії, психології, соціології, педагогіки тощо. У філософському аспекті *досвід* розглядається як основа і результат взаємодії Людини і Світу (Аристотель, Г.Гегель, А.Лой, Б.Рассел, Т.Титаренко); фактичне знання та його емпіричне узагальнення (А.Авернін); процес і результат соціалізації особистості (Л.Буєва); суб'єктивна форма освоєння світу (В.Іванов). Праці Ф.Бекона, Дж.Берклі, К.Гельвеція Дж. Локка, І.Канта, К.Юнга та інших мислителів присвячені співвідношенню раціональних і чуттєвих, суб'єктивних та об'єктивних моментів у його змісті. Специфіку естетичного досвіду вивчали А.Альохін, Ю.Борєв, І.Зязюн, Д.Джола, М.Каган, Н.Крилова, В.Кудін, Л. Новикова, Л.Столович та інші.

Психологічні характеристики досвіду пов'язані із визначенням особливостей суб'єктивного досвіду, його зумовленості соціально-культурними явищами (Б.Ананьєв, Л.Анциферова, С.Рубінштейн та інші). Цінними є розвідки, у яких досвід виступає важливим чинником формування особистості людини (К.Роджерс); як один із компонентів її структури

(Л.Воробйова, Т.Снегирьова), що об'єднує знання, уміння, навички, звички людини (К.Платонов).

У педагогічній науці акцентується увага на вивченні ефективності процесу засвоєння соціального досвіду (Г.Йолов); його взаємозв'язку зі змістом освіти (І.Лернер); включенні життєвого досвіду особистості у навчально-виховний процес (В.Шульгіна, Т.Шацький, П.Юркевич та інші); його застосування як системоутворюючої основи особистісно орієнтованої освіти (А.Белкін, Є.Бондаревська, Н.Свініна, І.Якиманська та інші).

Вагомий внесок у розробку проблеми формування різних видів досвіду, зокрема й естетичного, зробили українські педагоги минулого століття: К.Ушинський, В.Сухомлинський та інші. У їхній педагогічній спадщині знаходиться чимало цінних відкриттів, котрі не втрачають своєї актуальності з плином часу. Звернення до них є необхідною умовою усвідомлення й переосмислення позицій сучасності.

Особливого значення набувають педагогічні ідеї видатного українського вченого-педагога Софії Федорівни Русової, яка приділяла багато уваги питанням розбудови української системи освіти, дошкільного виховання, проблемам розумового, морального, фізичного, трудового, естетичного виховання.

Завдання статті полягає в тому, щоб *розглянути погляди українського педагога С.Русової на проблему формування естетичного досвіду дитини.*

У працях С. Русової поняття *досвід* розглядається у різних аспектах. Насамперед, це психологічне явище, яке дозволяє орієнтуватися дитині у довкіллі. Він тісно пов'язаний із пам'яттю. „Не можна не визнати, що весь обсяг нашого мислення, наш життєвий досвід живуть пам'яттю. Уся наша розумова діяльність складається не лише з сучасних фактів і явищ, а й з тих, що колись нами були сприйняті або пережиті. Пам'ять закладає в нашому розумі цілі скарби, а разом з тим навіртає нашу думку на готові факти, закликає вже на протоптані шляхи”, – писала вона [3, с. 85].

Основою формування досвіду є враження, які спочатку мають хаотичний характер, пізніше стають більш впорядкованими, асоціюючись між собою. Це відбувається завдяки свідомості, що розвивається зсередини і без упину збагачується досвідом. Внаслідок цього, досвід стає особливим духовним потенціалом особистості, оскільки його здобутки перебувають у резервах пам'яті у стані постійної готовності до актуалізації за адекватних ситуацій. Здатність використовувати свій минулий досвід, як відзначала С.Русова, є першою ознакою свідомої людини [3, с. 171].

На думку вченої, досвід формується з перших секунд життя. Він "складається із цілої низки різних становищ і вміння над ними запанувати" [3, с. 266]. Це своєрідний сплав думок, почуттів, оцінок, умінь, вчинків, які пережила людина і які мають для неї самодостатню цінність. Тому досвід кожної дитини є неповторним, оскільки в ньому втілюється унікальний процес розвитку особистості, її індивідуального "Я". „Як нема в садку двох кущів однаковісінських, так немає в класі двох дітей з однаковими почуттями, думками, здібностями”, – наголошувала С.Русова [3, с. 6]. Подібної думки дотримувався представник гуманістичної психології К.Роджерс. Він стверджував, особистість повніше всього виявляє себе у досвіді, який включає в себе події, їх сприймання, відчуття, впливи, все те, що відбувається з людиною у даний момент життя. "Швидше "Я" та особистість виникає із досвіду, чим досвід тлумачити і викривлювати, щоб відповідав уявній структурі "Я""", – вважав він [2, с. 239].

Водночас С.Русова розглядає досвід як соціальне явище, в якому втілюються здобутки минулих поколінь, духовні цінності певного суспільства. У такому випадку він виступає важливою основою і разом з тим засобом навчання та виховання дітей. "Процес навчання в загальних виразах можна виразити як модифікацію різних реакцій на організм шляхом досвіду. Організм, не здатний до будь-яких модифікацій, не може нічому навчитись", – відзначала вона [3, с. 143]. Це відбувається на основі поєднання кожного нового досвіду з попереднім, зростання з ним, внаслідок чого відбувається

його реконструкція. ”В кожний новий досвід ми вкладаємо щось репродуктивне (утворене) попередніми сприйманнями. Нема такого переживання, на загальний характер якого не впливали б сліди попереднього досвіду”, – підкреслювала вчена [3, с. 92].

Саме до досвіду дитини звертається учитель, спонукаючи її до нового знання. Тому його перший обов’язок ”добре ознайомитися із своїми учнями, з обставинами їхнього життя, дізнатися, який свідомий капітал знання щодо їхнього обмеженого поля спостереження, помалу додавати нове, єднати розірване, освітлювати близькі відносини різних речей”, – наголошувала просвітителька [3, с. 6].

Значну увагу С.Русова приділяла формуванню естетичного досвіду дитини як невід’ємної частини її духовності. ”Школа бере на себе відповідальне завдання розбудити та виплекати духовні сили. Це принцип гуманізму, бо всі духовні уявлення зв’язуються тут із тим, що є найгуманнішого в людині”, – відзначала вчена [3, с. 161]. В основі цього досвіду, вважала вчена, лежить здатність людини до чуттєвого сприйняття світу, що сприяє виявленню особистісного ставлення до довкілля, інших людей, самої себе. Таку думку підкреслює І.Зязюн: „Чуттєвий досвід допомагає виявити, зрозуміти й оцінити естетичні моменти дійсності, у різних видах людської діяльності та взагалі у ставленні людини до світу. Без досвіду набуті якості особи не забезпечують їй можливість встановити багатство відношень із світом і виявити себе в діяльності як всебічно розвинену” [1, с. 7].

На думку Софії Федорівни естетичний досвід тісно поєднується із моральною свідомістю, ”бо краса завжди пов’язана з добром” [3, с. 67]. Ці думки перекликаються із висновками іншого українського педагога К.Ушинського: ”Моральне неодмінно буде сферою естетичних почуттів”, – підкреслює педагог [4, с. 176]. Тому формування цього досвіду є надзвичайно важливим для становлення духовності дитини і має постійно бути у полі зору вчителя. Його ігнорування у процесі навчання і виховання означає

однобічність розвитку особистості, оскільки саме він є незамінною цінністю, яка допомагає зберегти її цілісність. ”Освіта працює теоретично на терені знання, навчання, інтелекту, її носієм є розум. Але через те, що освіта має моральні завдання, то вона має вдосконалювати душу, вона охоплює людину з інтелектуального боку, але повинна заволодіти цілою людиною, себто її життям вегетативним, моторним і смисловим”, – наголошувала С.Русова [3, с.157-158].

Значну увагу С.Русова приділяла складовим естетичного досвіду, до яких відносила естетичні почуття, смаки, погляди, інтереси та потреби дитини. Їх формування відбувається шляхом включення до естетичної діяльності, внаслідок чого ”естетичні реакції стають гостріші, а емоційне судження правдивішим; діти починають помічати щодалі різні відтінки мистецького виразу; викликається увага до естетичних вражень і цим приходиться звичка розбиратися в них” [3, с. 73]. Вчена дотримувалася думки щодо вирішальної ролі діяльності у цьому процесі. ”Усе, що не вимагає діяльності залишається в тіні”, – стверджувала вона [3, с. 192]. Проте діяльність неодмінно має носити самостійний характер, передбачати активність самої дитини. ”Матеріал наших уявлень складається з того, що ми бачили, що ми пережили, почасти із ознайомлення з тим, що другі бачили і переживали; з того, що бачать духовні очі, що подає нам уява, що затримує пам'ять... Над цим має освіта проводити свою працю, щоб дати нам ясне розуміння цілого світу”, – наголошувала просвітелька [3, с. 158].

Неодноразово Софія Федорівна підкреслювала, що формування естетичного досвіду є водночас і метою, і основою естетичного виховання особистості, що охоплює різні сфери її життєдіяльності. Ці думки знаходять своє продовження у працях сучасних педагогів. Зокрема І.Зязюн писав: ”Проти незнання і неуцтва у сфері естетичного виховання людини є тільки один засіб: формувати естетичний досвід, який акумулюється не лише в почуттях, але й у поглядах, смаках, потребах і взагалі – в ідеалах людини” [1, с. 30-31].

Для формування естетичного досвіду важливе значення має вихованням почуттів, емоційного світу дитини. Це завдання С.Русова вважала єством усього виховного процесу, становлення морального обличчя людини. ”Люди більш відрізняються між собою почуттями, ніж своїми здібностями. Щоб опанувати дитину, треба вплинути на її почуття”, – відзначала педагог [3, с. 96]. Виховання мусить спеціальними засобами культивувати загально сприятливу емоційну основу, яка має загальний вплив на все навчання. ”Дуже важливо, – писала Софія Федорівна, – звернути увагу на емоціональний розвиток, бо інтелектуалізувати все навчання дуже небезпечно, таке навчання сушить, приносить втому і нудоту” [3, с. 150]. Саме емоції є невід’ємним компонентом творчих здібностей, які розширюють можливість дитини насолоджуватись красою і створювати її.

Найкраще емоційна сфера розвивається під впливом зустрічі з мистецькими творами. С.Русова відзначала, що враження, отриманні шляхом з спілкування з ними, розширюють життєвий досвід дитини, розвивають її здатність до співпереживання, що є основою становлення моральної позиції. ”Для утворення етичних уяв найбільшу роль має так зване внутрішнє наслідування, бо всяке співчуття можливе лише тоді, коли ми цілком з’єднуємося з тією особою, чиє горе або радість ми переживаємо, коли ми внутрішньо переймаємо її становище. От через що ми надаємо великого значення цьому внутрішньому наслідуванню. Перші уявлення, не тільки моральні, а й естетичні, потребують попереднього внутрішнього наслідування. Виховання має його скільки можна зміцнити, давати дітям різні переживання, пояснювати їх, сприяти розвитку уявлення [3, с. 41].

Формування естетичного досвіду відбувається також шляхом розвитку естетичного інтересу, в якому виявляється прагнення до краси. ”Цей внутрішній інтерес до краси, до істини і повинен бути тим інтересом, який навчання має збудити в дитині, бо лише воно, а не інші практичні інтереси має справді виховне значення, лише воно може порушити глибини духовного єства й морально його виховати. Кожне навчання, що поставить лише

практичну мету, тим самим обмежить себе ”, – наголошувала С.Русова [3, с. 161].

Велике значення у цьому процесі має особистість вчителя, його дії, оскільки маленькі діти дуже легковірні, у них немає затримуючої волі, пояснюючого судження, досвіду. Їх дуже легко сугестією навести до цілком неправдивих уяв щодо естетичного смаку. Вчена наголошувала: ”Сама особа вчителя має надзвичайне значення для етичного розвитку учнів. Для можливості такого впливу авторитет учителя повинен бути міцним, а у взаємних відносинах між учителем та учнями повинно панувати повне довір'я, повинно панувати, як об'єднуючий предмет, щось однаково дороге учням і вчителю, що вони однаково палко кохають: або краса, мистецтво, або якась соціальна цінність – нація, батьківщина” [3, с. 274].

Отже, у педагогічній спадщині С.Русової знаходиться багато цінних думок щодо проблеми формування естетичного досвіду дитини, який є формою вияву її індивідуальності, внутрішньою картиною життєвого шляху. Зокрема, визначено, що цей процес відбувається шляхом самостійної художньо-творчої діяльності дітей, відбувається за умов ціннісної педагогічної взаємодії вчителя та учнів, передбачає розвиток основних складових естетичного досвіду: естетичних почуттів та інтересів. Ці думки знайшли своє втілення у працях провідних учених ХХ століття, що підкреслює значущість педагогічних ідей українського педагога.

Vergunova V.S.

*PROBLEM OF FORMING OF AESTHETIC EXPERIENCE OF CHILD In
PEDAGOGICAL LEGACY OF S.RUSOVA*

In the article the looks of the Ukrainian teacher S.Rusova are examined on the problem of forming of aesthetic experience of child as to inalienable part of its vital experience. The article analyses the possibilities for acquisition of this experience and its use in teaching process.

Keywords: *experience, aesthetics experience, aesthetic education, aesthetics feelings*

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОПЫТА
РЕБЁНКА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ С.РУСОВОЙ

В статье рассматриваются взгляды украинского педагога С.Русовой на проблему формирования эстетического опыта ребёнка как неотъемлемой части его жизненного опыта. Характеризуются пути его актуализации и использования в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: *опыт, эстетический опыт, эстетическое воспитание, эстетические чувства*

Література

1. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи / І.А.Зязюн. – К.: Вища школа, 1976. – 176 с.
2. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Исениной Е.И. / К.Р. Роджерс. – М.: Издательская группа „Прогресс”, „Универс”, 1994. - 480 с.
3. С.Русова. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.2 / За ред. Є.І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є.І Коваленко, І.М.Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – 320 с.
4. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – Т. 6-й. / К.Д.Ушинський. – К.: Рад. Школа, 1954. – 616 с.